

2. *For hvem ønsker vel å leve i huler?* En utforskning av begrepet «bærekraftig utvikling» i norske stortingsdebatter (1998–2019)

Anje Müller Gjesdal

Sammendrag «Bærekraftig utvikling» er ett av tre tverrfaglige tema i den nye læreplanen, og det er økende interesse for bærekraftpedagogikk både nasjonalt og internasjonalt. «Bærekraftig utvikling» må forstås i et samfunnmessig perspektiv, og kapitlet viser hvordan begrepets meningsmangfold i stortingsdebattene kan uttrykke både vekstkritikk og status quo, og fungere avpolitiserende. «Bærekraftig utvikling» bør derfor suppleres med perspektiver fra økokritikken og andre kritiske perspektiver på miljøproblemet.

Nøkkelord bærekraftig utvikling | korpusassistert diskursanalyse | stortingsdebatter | bærekraftdidaktikk

Abstract 'Sustainable development' and education for sustainable development have received an increased interest over the recent years, and should be understood with reference to political context. The chapter examines the semantic plurality of this term as used in parliamentary debates, and finds that it can express both degrowth and status quo perspectives. 'Sustainable development' may usefully be supplemented by perspectives from ecocriticism, as well as other, more critical perspectives on environmental issues.

Keywords sustainable development | corpus-assisted discourse studies | parliamentary debates | education for sustainable development

INNLEDNING

Bærekraftig utvikling er ett av tre tverrfaglige tema i den nye læreplanen (fagfornyelsen) (Utdanningsdirektoratet, 2019, s. 11), og det legges dermed til rette for at temaet skal prioriteres i alle skolefag der det er relevant. Det er også økende interesse for bærekraftpedagogikk både nasjonalt og internasjonalt (Kvamme, Sæther & Ødegaard, 2019). Denne boken skriver seg inn i det pågående arbeidet med å ta dette perspektivet i bruk i skolen. Mens mange av bidragene i boken gir innsikt i hvordan skjønnlitterære tekster kan bidra til å jobbe med bærekraftsspørsmål, er målet med dette kapitlet å sette begrepet «bærekraftig utvikling» inn i en større samfunnsmessig og språklig forståelsesramme. Bærekrafttematikken i skolen berører sentrale etiske og politiske spørsmål når det gjelder natur, miljø og solidaritet, men er også tett sammenvevd med hvordan disse spørsmålene forstås i samfunnsdebatten og politiske institusjoner, enten det gjelder FN eller det norske Stortinget. Det er derfor betimelig å gjøre opp status for hvordan begrepet «bærekraftig utvikling» forstås i samfunnsdebatten, og hvilke spørsmål dette reiser når en skal jobbe med temaet i skolen.

«Bærekraftig utvikling» har vært et sentralt begrep i miljødebatten siden Brundtland-rapporten *Our Common Future (Vår felles framtid)* ble utgitt i 1987. I den norske oversettelsen av rapporten defineres bærekraftig utvikling på følgende måte: «Menneskene har muligheter til å gjøre utviklingen bærekraftig. Vi kan sikre behovene i dag uten å gå på akkord med kommende generasjoners muligheter til å sikre sine behov» (FNs Verdenskommisjon for miljø og utvikling, 1987, s. 18). Begrepet om bærekraftig utvikling hadde sirkulert blant miljøaktivister og mer spesialiserte fagmiljøer også før Brundtland-rapporten, men kommisjonens rapport sees ofte som et vendepunkt i den nasjonale og internasjonale miljødebatten, og som startskuddet for en moderne økologisk diskurs som integrerer hensynet til miljø og natur med behovet for utvikling og rettferdighet globalt og mellom generasjoner, samtidig som det forutsettes fortsatt økonomisk vekst (Dryzek, [1997]/2013; Andersen, 2017).

Selv om begrepet «bærekraftig utvikling» er helt sentralt i miljødebatten, har det også vært mye kritisert for å være for menneskesentrert, fremme økonomisk vekst, og for å virke avpolitiserende. Når «bærekraftig utvikling» siden har blitt innført i utdanningssektoren, blant annet i læreplanene, har det derfor møtt til dels sterke reaksjoner (se for eksempel Jickling, 1994). Samtidig er det utvilsomt for mange et viktig redskap for å jobbe med eksistensielle spørsmål knyttet til natur og miljø i en utdanningsammenheng. «Bærekraftig utvikling» er altså en fleksibel og elastisk term, som tillegges ulike meninger – og dette er kanskje mye av grunnen til dets suksess.

Framveksten av, og veksten, i nye ord og uttrykk på miljøfeltet skjer ikke tilfeldig, og kan forstås som et barometer for nye forståelser av miljøproblemene. De har derfor også normative implikasjoner (Andersen & Gjesdal, 2020, s. 163–164), fordi de speiler ulike problemforståelser og ulike former for verdsetting av natur og miljø. Språkbruk i miljødebatten, hvilke metaforer og begreper vi bruker, har konsekvenser for hvordan vi forstår og reagerer på problemene (Hajer & Versteeg, 2005, s.176). Når vi bruker uttrykk som «bærekraftig utvikling» i en didaktisk sammenheng, er det derfor også viktig å tenke over hvilken problemforståelse de viser til, og hvordan uttrykkene blir brukt og forstått ellers i samfunnet. Analysen jeg presenterer i dette kapitlet, er derfor tuftet på en hypotese om at ordene vi bruker har en betydning: Når vi snakker om «bærekraftig utvikling», gjenspeiler dette ofte et bestemt syn på natur og miljø, og visse måter å verdsette og forstå naturen på, selv om vi ikke alltid er oss dette bevisst. Målet med dette kapitlet er derfor å undersøke det språklige uttrykket «bærekraftig utvikling» nærmere, siden det har fått en så sentral plass i læreplanen. Hvor stammer det fra, og hvilken mening tillegges det i samfunnet for øvrig? Hovedargumentet i dette kapitlet er at vi ikke kan se bruken av «bærekraftig» og «bærekraftig utvikling» slik det brukes i didaktisk sammenheng isolert fra den politiske betydningen det har ellers i samfunnet, og kanskje særlig slik det brukes i politisk og miljøbyråkratisk sammenheng. Når vi jobber med disse begrepene i klasserommet eller i lærerutdanningen, må vi også være oppmerksomme på de politiske og normative implikasjonene uttrykket har.

«Bærekraftig utvikling» er imidlertid et mye brukt og konseptuelt fleksibelt begrep, så det er ikke mulig å gjøre fullstendig rede for bruken av dette begrepet innenfor rammen av dette kapitlet, hverken når det gjelder Norge eller internasjonalt. I dette kapitlet vil jeg derfor kort beskrive framveksten og den historiske utviklingen av begrepet «bærekraftig utvikling» internasjonalt og nasjonalt, før jeg gjennomfører en eksempelstudie som går nærmere inn på den politiske forståelsen av uttrykket. Miljødebatten består av en rekke forskjellige diskurser som forhandler om prioriteringer og avgjørelser innen natur- og miljøfeltet. Den didaktiske diskursen, for eksempel i form av bærekraftdidaktikk, er en av disse, men den er påvirket av ulike ekspertdiskurser innen politikk, byråkrati og vitenskap. Jeg vil derfor konsentrere meg om en type spesialisert diskurs som har stor innflytelse på en allmenn forståelse av miljøfeltet, nemlig stortingsdebattene.

Jeg bruker stortingsdebattene som eksempel i dette kapitlet, fordi de er et viktig sted for stabilisering av og forhandling om sentrale termer innen den norske miljødebatten, og et sted der vi kan finne de toneangivende posisjonene innen denne. Argumentasjonen i stortingsdebattene sier noe om hva som er mulig og legitimt å ytre i norske miljødebatter, hvilke argumenter som kan vinne fram, og hvilken

type verdsetting av natur og miljø som er toneangivende i Norge i dag. Selv om stortings salen kan synes fjern fra klasserommet, er den et viktig bakteppe for den forståelsen vi har av sentrale miljøtermer, nettopp fordi den diskursen gir uttrykk for dominerende eller hegemoniske forståelser av miljøproblemet. Ikke minst er det også her viktige politiske avgjørelser finner sted, og dette begrunner utvalget av tekster.

Jeg vil bruke metoder fra korpuslingvistikken (McEnery & Hardie, 2012) og korpusassistert diskursanalyse (Partington et al., 2013) for å spore bruken av «bærekraftig utvikling» over tid og å undersøke den tematiske vinklingen, eller innrammingen av problemet, som uttrykket bidrar til. Før vi kommer så langt, skal jeg imidlertid først gi et bakteppe for uttrykkets framvekst i en internasjonal og norsk sammenheng.

HVA ER «BÆREKRAFTIG UTVIKLING»?

Som tidligere nevnt har uttrykket «bærekraftig utvikling» vært dominerende i den internasjonale miljødebatten i over tretti år og kan i dag sies å utgjøre det dominerende perspektivet, eller innrammingen av miljøproblemet (Dryzek, [1997]/2013, s. 147). Ideologisk svarer uttrykket til en forståelse av natur- og miljøproblemene som ofte kalles *økologisk modernisering*. Denne forståelsen anerkjenner at alle verdens folk har rett til utvikling, noe som kan kreve økonomisk vekst, men at dette må skje innenfor økosystemenes tålegrense, noe som blant annet kan løses ved hjelp av teknologi og bedre samfunnsmessig organisering. Uttrykket har vært spesielt viktig på internasjonalt nivå, hvor det har blitt utviklet og konsolidert av FN-apparatet, men har også blitt tatt opp av næringslivet, og av nasjonale og lokale myndigheter (Dryzek, [1997]/2013, s. 151–155).

«Bærekraftig utvikling» har blitt omfavnet i mange kretser, men har også blitt kritisert. Hovedtrekkene i kritikken av begrepet om bærekraftig utvikling kretser om tre tema: At det er menneskesentrert (antroposentrisk), det vil si at det plasserer mennesket, ikke naturen, i sentrum for miljøpolitikken (Næss, 2005), at det avskjærer kritikk av økonomisk vekst, og at det fungerer avpolitiserende i den miljøpolitiske debatten. «Bærekraftig utvikling» har derfor tidvis blitt betraktet som et begrep som tilslører reelle uenigheter gjennom en tilsynelatende konsensus. Den franske språkforskeren Alice Krieg-Planque (2010) forstår begrepet «bærekraftig utvikling» som et språklig virkemiddel for å nøytralisere konflikt i miljøspørsmålene (Krieg-Planque, 2010, s. 6). Hun understreker at uttrykkets store popularitet på mange måter skyldes begrepets meningspluralitet, det vil si at det kan tillegges ulike betydninger, og at ulike fasetter av meningen kan understrekes

avhengig av avsenderens ønsker og behov (Krieg-Planque, 2010, s. 8). For Krieg-Planque (2010, s. 18) representerer «bærekraftig utvikling» derfor en form for konsensus eller avpolitiserende kompromiss mellom konkurrerende hensyn og synspunkter, som konflikten mellom miljøhensyn og utvikling. Den avpolitiserende effekten forsterkes ved at begrepet stadig gjentas som et mantra i samfunnsdebatten, som et begrep som er selvforklarende og selvfølgelig (Krieg-Planque, 2010, s. 19). Dermed sementeres utviskingen av forskjeller og motstridende synspunkter.

ER DET TYPISK NORSK Å VÆRE BÆREKRAFTIG?

Norge har hatt en særstilling i utviklingen av begrepet «bærekraftig utvikling», ikke bare gjennom Brundtland-rapporten, men også gjennom bidrag fra eksperter som Jørgen Randers.¹ Fra slutten av 1980-tallet blir uttrykket viktig for å ramme inn problemforståelsen i norske miljødebatter. Også her kan det sies å fungere som et språklig virkemiddel for å håndtere konflikter på miljøfeltet.

Uttrykket «bærekraftig» har vært brukt innen økonomi i minst 250 år (Anker, 2021: 144) for å beskrive økonomiske virkemidler (*policies*) som kan opprettholdes over en lengre periode. Denne bruken dominerer også de norske stortingsdebattene fram til Brundtland-rapporten, når bærekraftbegrepet får en viktig rolle i de norske stortingsdebattene om miljøspørsmål (Andersen, 2017, s. 316). Andersen viser at rapportens konklusjoner ble gjenstand for bred konsensus, noe som også skjedde internasjonalt, men som nok ble forsterket av Gro Harlem Brundtlands rolle i Norge. Imidlertid fikk ikke dette gjennomslaget nødvendigvis utslag i praktiske, konkrete miljøtiltak (Andersen, 2017, s. 322–323). På samme tid som de nye begrepene vokser fram, får også erkjennelsen av at miljøproblemene er globale, og at de er et eksistensielt problem, gjennomslag, blant annet på grunn av hendelser som Tsjernobyl-ulykken, sur nedbør og andre akutte miljøproblemer i denne perioden. Dette fører ifølge Andersen (2017, s. 331) til en rekonfigurering av naturen som politisk problem, som setter enkeltsaker inn i en global, økologisk sammenheng. Denne rekonfigureringen skjer imidlertid innenfor rammene av en markedslogikk, og innenfor et menneskesentrert verdensbilde (Andersen, 2017, s. 333–334). Prinsippene om bærekraftig utvikling, med målet om å integrere hensynet til miljøet med utvikling og fortsatt økonomisk vekst, blir viktig innenfor miljøpolitikk i snever forstand, men også for norsk petroleumpolitikk utover 1990-tallet (Andersen, 2017, s. 430–435), og har dermed store konsekvenser for

1 Se Anker (2020) for en historisk fremstilling av Norges bidrag til internasjonal miljøpolitikk og -teori.

hvordan miljøproblemet forstås. Ingerid S. Straume (2016, s. 85) påpeker også at det utover 1990-tallet utvikler seg det hun kaller en «dobbel» norsk profil, hvor Norge er meget aktiv med å fronte bærekraftig utvikling på internasjonale arenaer, men i mindre grad følger det opp hjemme, og at begrepet om bærekraft i økende grad ble knyttet opp til økonomiske hensyn. Med andre ord tyder tidligere forskning på at «bærekraftig utvikling» også i Norge i noen grad har fungert som et språklig virkemiddel for konfliktnøytralisering og avpolitisering, slik Krieg-Planque (2010) fant i sitt franske materiale.

BÆREKRAFTIG UTVIKLING OG BÆREKRAFTPEDAGOGIKK

Parallelt med utviklingen i begrepet om «bærekraftig utvikling» i politiske institusjoner som Stortinget og hos internasjonale organer som FN har det også skjedd en bevegelse for å utvikle såkalt «utdanning for bærekraftig utvikling», spesielt i regi av UNESCO (Straume, 2016). Et uttrykk for denne bevegelsen finner vi for eksempel i den nye boken *Bærekraftdidaktikk* (Kvamme og Sæther, 2019). For disse forfatterne er bærekraftdidaktikken et viktig svar på miljøkrisen verden står overfor, med artsutryddelse og klimaendringer i tillegg til antropocen/kapitalocen. For Kvamme og Sæther representerer idéen om bærekraftig utvikling, slik den er utformet og praktiseres av FN-systemet, et viktig redskap for å møte denne krisen, og et verktøy for å møte «bestillingen» fra FN-systemet. Bærekraftdidaktikken er dermed en måte å implementere denne tankegangen i skolen.

Kvamme og Sæther forholder seg ikke til begrepet om bærekraftig utvikling i en snever forstand, men omfavner et videre begrep, slik det blant annet kommer til uttrykk i FNs bærekraftsmål:

I dag framstår bærekraftagendaen som et bredt uttrykk for verdenssamfunnets felles gode som er truet. Den retter seg mot den globale oppvarmingen, artsutryddelsen og ødeleggelsen av økosystemer, men også mot diskrimineringen av mennesker på ulike grunnlag, økningen av sosiale forskjeller og problemene med å leve fredelig og godt sammen på tvers av kulturelle og religiøse forskjeller. Denne agendaen har bred tilslutning fra verdens land og gir et grunnlag for internasjonalt samarbeid og nasjonal oppfølging (Kvamme og Sæther 2019, 23–24).

Kvamme og Sæther anerkjenner kritikken som har vært rettet mot begrepet når det gjelder det antroposentriske perspektivet og manglende vekstkritikk, men de viser også til at utviklingen etter Brundtland-rapporten har nyansert både antro-

posentrismen og gjort begrepet mer løsrevet fra økonomisk vekst. Videre vektlegger de begrepets fleksibilitet, som «[...] et begrep som kan fylles med ulikt innhold og kan forstås på forskjellige måter [...]» (Kvamme & Sæther, 2019, s. 27). For disse forfatterne er altså meningspluraliteten til «bærekraftig utvikling» et positivt aspekt, som også gir rom for kritiske og radikale innganger. Det er her imidlertid verdt å minne om Krieg-Planques (2010) kritikk nevnt tidligere, når hun advarer mot at dette mangfoldet kan nøytralisere konflikt og dermed virke avpolitiserende.

Bærekraftperspektivet kommer også tydelig til uttrykk i det nye læreplanverket, spesielt når det gjelder de tverrfaglige temaene, som skal implementeres i fag der det er relevant. Her defineres bærekraftig utvikling på følgende måte:

Bærekraftig utvikling som tverrfaglig tema i skolen skal legge til rette for at elevene kan forstå grunnleggende dilemmaer og utviklingstrekk i samfunnet, og hvordan de kan håndteres. Bærekraftig utvikling handler om å verne om livet på jorda og å ta vare på behovene til mennesker som lever i dag, uten å ødelegge framtidige generasjoners muligheter til å dekke sine behov. En bærekraftig utvikling bygger på forståelsen av sammenhengen mellom sosiale, økonomiske og miljømessige forhold. Menneskehetens levesett og ressursbruk har konsekvenser lokalt, regionalt og globalt (Utdanningsdirektoratet, 2019).

Læreplanen opererer altså med en definisjon som ligger tett opp til den vi finner i *Vår felles framtid*.

Som vi har sett, finnes det altså ulik grad av optimisme med hensyn til om bruken av uttrykkene «bærekraftig» og «bærekraftig utvikling» hovedsakelig er avpolitiserende, eller om de kan åpne for andre perspektiver på miljøkrisen. Når begrepet innføres i skolen og i didaktisk forskningslitteratur, kan det uansett ikke sees isolert fra en historisk og samfunnsmessig sammenheng, selv om aktørene kanskje tillegger det en annen betydning. Jeg skal derfor nå gå videre til en eksplorativ eksempelstudie av hvordan begrepet arter seg i norske stortingsdebatter i perioden 1998–2019, for å bidra med en beskrivelse av hvordan uttrykket brukes.

«BÆREKRAFTIG UTVIKLING» I NORSKE STORTINGSDEBATTER (1998–2019)

I dette kapitlet presenterer jeg altså en historisk og leksikalsk-semantic analyse av utviklingen av begrepet «bærekraftig utvikling» i de norske stortingsdebattene i

perioden 1998–2019.² Debattene er tilgjengelige i form av offisielle transkripsjoner av det som blir sagt i stortingssalen, og dette materialet er fritt tilgjengelig fra data.stortinget.no.³

I den første delen av eksempelstudien presenterer jeg en historisk analyse av utviklingen i frekvens av uttrykket «bærekraftig utvikling» og ulike uttrykk avledet av «bærekraft» («bærekraft», «bærekraftig»), med bruken av uttrykkene «naturvern» og «miljøvern» i perioden 1998–2019. Valget av uttrykkene «naturvern» og «miljøvern» er begrunnet i en hypotese om at disse representerer andre typer problemforståelse på miljøfeltet enn «bærekraftig utvikling». Tidligere forskning (blant annet Andersen, 2017; Sinnes & Straume, 2017) skiller mellom ulike faser i problemforståelsen på miljøfeltet. Mens perioden fram til ca. 1970 var preget av det klassiske naturvernet, overtok et miljøvernorientert perspektiv utover 70- og 80-tallet, der søkelyset lå på forurensning, for eksempel i form av sur nedbør. Da oppmerksomheten på bærekraftig utvikling vokser fram fra slutten av 80-tallet og utover 90-tallet, sammenfaller det også med en økende oppmerksomhet på klima, og erkjennelsen av at miljøproblemene er en global, potensielt irreversibel og eksistensiell trussel. Det er på dette grunnlaget jeg har valgt ut disse tre språklige uttrykkene som representative for ulike typer problemforståelser innen natur- og miljødebatten. Gjennom dette komparative perspektivet, ved å sammenlikne «bærekraftig utvikling» med andre uttrykk som ofte også brukes i miljødebatten, men som representerer andre perspektiver, kan vi tydeliggjøre det som er spesifikt for akkurat dette uttrykket i det språklige feltet som helhet.

I del to og tre av analysen bruker jeg to statistiske mål, *keyness* og *kollokasjoner*, for å undersøke hva som kjennetegner bruken av «bærekraftig utvikling» i dette materialet rent semantisk, eller betydningsmessig. Analyser av *keyness* sammenlikner to tekstsamlinger – eller korpus – for å se hvilke ord som kjennetegner det enkelte korpuset – det vil si hvilke ord som er spesielt mye eller lite brukt i det aktuelle korpuset, sammenliknet med det andre korpuset. Denne analysemetoden gjør

2 De statistiske analysene er gjort av Gisle Andersen, Norwegian Research Centre (NORCE), ved hjelp av programvaren R og analysepakken Quanteda (Benoit et al., 2018). Jeg har så fortolket disse resultatene kvalitativt.

3 Materialet omfatter ulike og heterogene teksttyper eller sjangrer, fra frontale til innlegg i muntlig spørretime. Dette gjør at språkbruken kan variere, men variasjonen skjer hovedsakelig på tekstnivå, for eksempel når det gjelder utformingen av argumentasjon. På det leksikalske nivået (ordnivået) er denne variasjonen antakelig mer begrenset, men den kan til gjengjeld bli påvirket dersom det er svært spesialiserte tema som diskuteres. En slik variasjon kan studeres ved hjelp av komparative analyser med dette som utgangspunkt. Målet med dette kapitlet er imidlertid å gi et mer overordnet blikk på saken: Hva kjennetegner utviklingen og bruken av uttrykket «bærekraftig utvikling» i stortingsmaterialet sett under ett i den aktuelle tidsperioden?

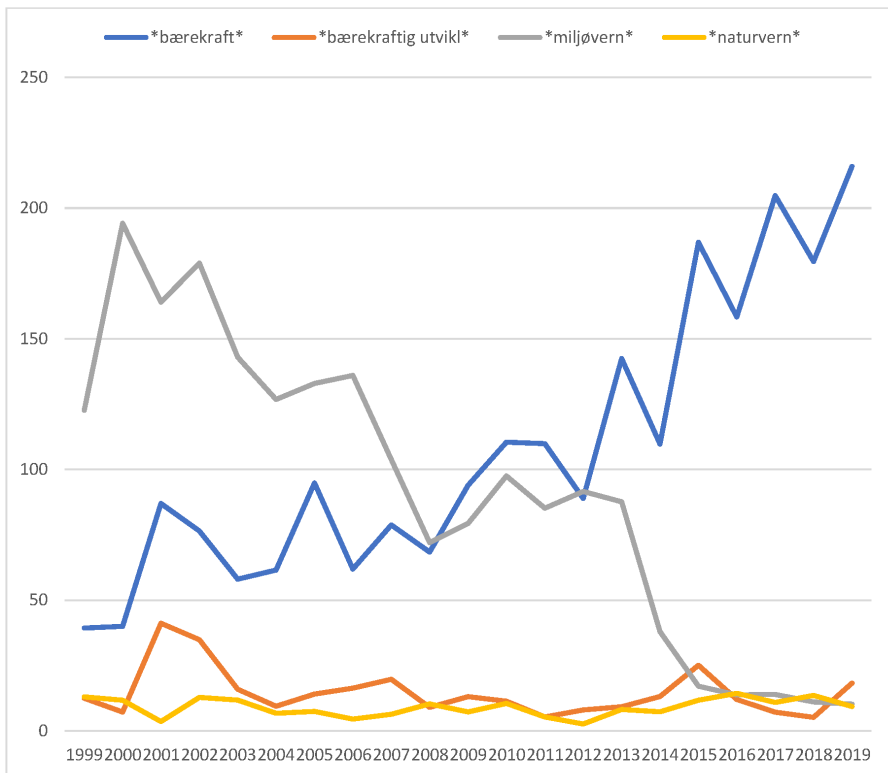
det mulig å få fram særegenheter ved det aktuelle korpuset, det vil si ord og uttrykk som er overrepresentert i korpuset sammenliknet med andre korpus (referansekorpus). I vår sammenheng vil alle setninger hvor uttrykket «bærekraftig utvikling» finnes utgjøre et korpus, mens alle setninger med «naturvern» og «miljøvern» vil være referansekorpuset, altså korpuset en sammenlikner med. I analysen har vi undersøkt alle forekomster av uttrykkene «bærekraft», «bærekraftig utvikling», «miljøvern» og «naturvern». Vi har brukt trunkering, slik at vi får med alle formene av uttrykkene (for eksempel sammensatte ord som «naturvern hensyn» og entall/flertall, bestemt/ubestemt former av substantiv og adjektiv («bærekraft», «bærekraften», «bærekraftig», «bærekraftige» osv.).

Analysene av *kollokasjoner* ser på hvilke andre ord «bærekraftig utvikling» typisk opptrer med; kollokasjoner er rett og slett ord som ofte opptrer sammen. Man bruker ulike statistiske mål for å måle hvor ofte ordene opptrer sammen, og hvor sannsynlig det er at de skal opptre sammen. Dette prinsippet er sammenfattet i John R. Firths (1957, s. 11) utsagn om at «you shall know a word by the company it keeps», fordi sammenhengen et ord opptrer i, kan gi oss mye nyttig informasjon om ordets bruk og betydning. Denne kunnskapen ligger også til grunn for at vi kan snakke om uttrykkene som «barometre» for miljøpolitiske forståelser (Andersen & Gjesdal, 2020), fordi uttrykkenes ulike kollokasjoner gjenspeiler forskjellige typer problemforståelse. I vår sammenheng er jeg derfor opptatt av hvilke ord uttrykket «bærekraftig utvikling» opptrer sammen med. En kvantitativ analyse gjør det mulig å finne fram til kollokasjoner som er statistisk signifikante. Vi trenger imidlertid en kvalitativ analyse for å finne ut hva dette faktisk betyr.

UTVIKLING I BRUKEN AV UTTRYKKENE «NATURVERN», «MILJØVERN», «BÆREKRAFTIG UTVIKLING» OG BÆREKRAFTUTTRYKK I PERIODEN 1998–2019

Det første steget i analysen tar altså sikte på å undersøke utviklingen i frekvens av bruken av de aktuelle uttrykkene. En slik utvikling er betydningsfull fordi den kan tolkes som uttrykk for endringer av problemforståelser på miljøfeltet som er observert i den eksisterende forskningslitteraturen, som nevnt over. Figur 2.1 viser denne utviklingen i bruk over tid (absolutt frekvens).

Med unntak av «naturvern» ser vi at alle uttrykkene har en topp tidlig på 2000-tallet, for deretter å følge ulike utviklingskurver. «Naturvern» ligger relativt lavt i hele perioden og synker i slutten av perioden, sammenliknet med de andre uttrykkene. «Miljøvern» synker gjennom hele perioden, men her kan man merke seg at 1. januar 2014 skiftet Miljøverndepartementet navn til Klima- og miljødeparte-

Figur 2.1 Historisk utvikling i bruken av sentrale miljøuttrykk i stortingsdebattene (1998–2009).

mentet, noe som i alle fall delvis kan forklare den store nedgangen i dette uttrykket – selv om nedgangen altså begynner tidligere.

Uttrykket «bærekraftig utvikling» synker etter toppen på begynnelsen av 2000-tallet, men stiger igjen mot slutten av perioden. Imidlertid ser vi at formen «bærekraft*» stiger kraftig i løpet av perioden. Dette kan tolkes på to måter. For det første kan man anta at det er den tidligere, økonomiske betydningen av «bærekraftig» som gjeninnføres. For det andre er det mulig at suksessen til uttrykket «bærekraftig utvikling» har gjort at uttrykket tas i bruk på nye områder (en kan selvsagt heller ikke utelukke at det dreier seg om begge disse forholdene). Et eksempel på denne bruken ser vi i det følgende sitatet, hvor det etableres en direkte parallell mellom økologisk og økonomisk bærekraft:

Samtidig vil jeg også strekke ut en hånd til Regjeringen og til vår nye finansminister, for det er noen utfordringer i det norske samfunn som går utover en valgperiode,

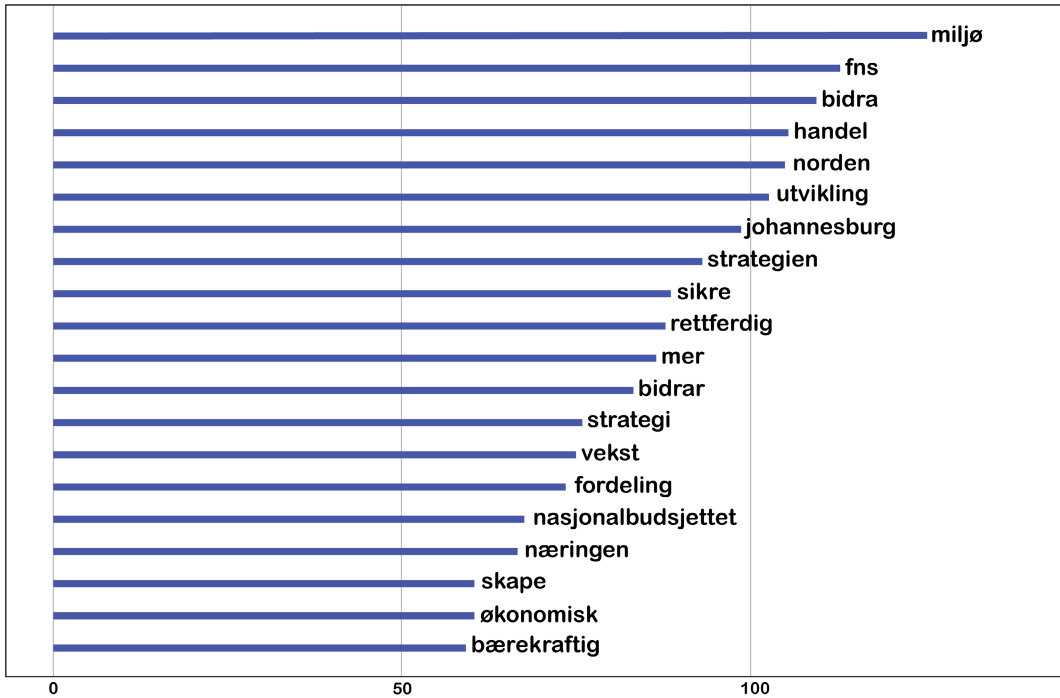
utfordringer som det er viktig at partiene på Stortinget kan samarbeide om. Det handler om bærekraftig utvikling for miljøet, men det gjelder i aller høyeste grad en bærekraftig utvikling for vår økonomi (*Stortingstidende*, 2009/2010, s. 280).

For Krieg-Planque (2010, s. 10) er nyordsdannelse avledet av begrepet «bærekraftig utvikling» et tydelig tegn på uttrykkets suksess. Her hjemme kan det tenkes at det er det samme vi ser i veksten i slike avledete uttrykk, som illustrert av veksten til «bærekraft*» i figur 2.1. Det er grunn til å tro at veksten i uttrykket også skjer fordi uttrykkene overføres til andre saksfelt, og får nye (eller gamle) betydninger, spesifikt rettet mot det økonomiske domenet (at noe er økonomisk bærekraftig), noe som også stemmer overens med funnene til Straume (2016). Det vil være svært interessant å utforske dette spørsmålet nærmere, men det er dessverre ikke plass til dette innenfor rammen av dette kapitlet.

HVA ER TYPISK FOR «BÆREKRAFTIG UTVIKLING»?

Vi har altså sett at bruken av «bærekraftig utvikling» øker i omfang i perioden, mens de andre uttrykkene synker. Men dette sier oss jo ikke så mye om hvilken mening som faktisk tillegges uttrykket når politikerne bruker det. For å finne ut mer om dette skal vi nå se på *keyness*, det vil si det som språklig kjennetegner uttrykket «bærekraftig utvikling» når vi sammenlikner det med uttrykkene «naturvern» og «miljøvern» – som altså er utvalgt på grunnlag av hypotesen om at de representerer ulike forståelser av miljøproblemet. Resultatene av denne analysen framstilles i figur 2.2.

Figur 2.2 viser en rangert liste over de 20 uttrykkene som er statistisk mest overrepresentert sammen med uttrykket «bærekraftig utvikling», sammenliknet med de andre uttrykkene vi er interessert i. De blå søylene viser uttrykk som opptrer oftere sammen med «bærekraftig utvikling» enn med de andre uttrykkene. Av de tjue uttrykkene viser tre til internasjonale organer og samarbeidsfora («FNs», «Johannesburg» (FNs toppmøte om bærekraftig utvikling), «Norden»). En annen kategori kan knyttes til de tre pilarene i bærekraftig utvikling; fem uttrykk kan knyttes til økonomi («handel», «vekst», «nasjonalbudsjettet», «næringen», «økonomisk»); tre uttrykk kan sies å omhandle sosiale forhold i form av utvikling og internasjonal rettferdighet («utvikling», «rettferdig», «fordeling»), mens kun ett uttrykk viser direkte til det aspektet som er mest relevant for denne boken, nemlig miljøet («miljø»). De øvrige uttrykkene er i hovedsak verb som kan brukes i mange sammenhenger, men som har en framtidssdimensjon, altså at de viser til tiltak som skal settes inn for å skape en «bærekraftig utvikling» (f.eks. bidra, sikre, skape).

Figur 2.2 Keynes for «bærekraftig utvikling» sammenliknet med *naturvern* og *miljøvern*.

Keyness-analysen tyder altså på at diskusjonene om «bærekraftig utvikling» i stor grad dreier seg om den internasjonale dimensjonen, noe som samsvarer med eksisterende forskning. Krieg-Planque (2010, s. 10) understreker at «bærekraftig utvikling» i høyeste grad er et begrep som er utviklet internasjonalt, og at internasjonale debatter og oversettelser har hatt en viktig betydning i framveksten og sirkulasjonen av dette begrepet. Uttrykket har i stor grad fått sin mening gjennom sirkulasjon av ulike tekster, her står selvsagt *Vår felles framtid* i en særstilling, men også ulike avtaletekster og lovtekster, nasjonale og internasjonale, har bidratt til stabilisering og utvikling av uttrykket (Krieg-Planque, 2010, s. 12). Krieg-Planque (2010, s. 11) påpeker også at bruken av begrepet «bærekraftig utvikling» ofte inngår i egennavn på hendelser eller dokumenter, som internasjonale konferanser eller avtaletekster, og dette er altså noe vi finner igjen i stortingskorpuset.

Keyness-analysen viser også flere uttrykk knyttet til de to pilarene økonomiske og sosiale forhold, mens miljø er mindre til stede. Dette kan skyldes at uttrykkene i referansekorpuset (*naturvern* og *miljøvern*) er mer eksplisitt knyttet til natur og miljø enn «bærekraftig utvikling» som jo per definisjon omfatter mer enn kun miljø og økologi.

«BÆREKRAFTIG UTVIKLING»: POLITISK STYRING, GRØNN VEKST OG RETTFERDIGHET

I den forrige analysen av keyness så vi på hva som kjennetegner «bærekraftig utvikling» når vi sammenlikner med andre viktige uttrykk på miljøfeltet. Vi skal nå se på hva som kjennetegner selve bruken av uttrykket, det vil si hvilke tematiske sammenhenger det typisk opptrer i. Dette gjør jeg altså ved å se på kollokasjoner, de ordene og uttrykkene som statistisk sett oftest opptrer sammen med «bærekraftig utvikling». Tabell 2.1 viser de 14 viktigste kollokasjonene i materialet i rangert rekkefølge. Mens keyness sier noe om hva som kjennetegner «bærekraftig utvikling» sammenliknet med de to andre nøkkelordene, vil kollokasjonene altså fortelle oss mer om hvordan uttrykket fungerer «i seg selv».

Tabell 2.1 Kollokasjoner knyttet til uttrykket «bærekraftig utvikling», i rangert rekkefølge

Kollokasjon	Illustrerende sitat
1. «bærekraftig utvikling»	«Bare gjennom en helhetlig arealforvaltning vil vi kunne sikre en bærekraftig utvikling langs kysten. En bærekraftig utvikling krever en levende kyst, det forutsetter også en livskraftig og fremtidsrettet næringspolitikk.» (<i>Stortingstidende</i> , 1999/2000, s. 3244)
2. «økonomisk vekst»	«Miljøproblemene kan bare løses gjennom en bærekraftig utvikling, ved at vi lykkes i å kombinere økonomisk vekst med hensynet til de grensene naturen setter for uttak og utslipp.» (<i>Stortingstidende</i> , 2007/2008, s. 1140)
3. «basert prinsippet»	«Det skal også føres en offensiv miljøpolitikk basert på prinsippet om bærekraftig utvikling.» (<i>Stortingstidende</i> , 2002/2003, s. 68).
4. «legge rette»	«Men ikke minst er den store utfordringen som må gå parallelt her, spørsmålet om hvordan vi kan legge til rette for en bærekraftig utvikling, ikke bare nasjonalt, men selvfølgelig også internasjonalt, for å få dette til å gå i hop.» (<i>Stortingstidende</i> , 2008/2009, s. 2984).
5. «miljøpolitikk basert»	«Det vil bli ført en offensiv miljøpolitikk basert på prinsippet om bærekraftig utvikling.» (<i>Stortingstidende</i> , 2004/2005, s. 4).
6. «strategi norden»	«Utenrikskomiteen har også merket seg en annen stor og viktig sak som kommer til behandling i Norden i de kommende måneder – den 20-års strategi for en bærekraftig utvikling- en ny kurs for Norden.» <i>Stortingstidende</i> , 2000/2001, s. 324)
7. «videreutvikle omtalen»	«Miljøpartiet De Grønne har lagt fram et Dokument 8-forslag sammen med Arbeiderpartiet om å videreutvikle bærekraftindikatorene. På grunn av det kommer vi til å stemme mot budsjettforlikets forslag om å videreutvikle omtalen av bærekraftig utvikling i nasjonalbudsjettet, fordi man her har tatt med en frekkis om «grønn vekst». Denne «grønne veksten» er slett ikke nødvendigvis noe premiss som ivaretar de hensynene som bærekraftindikatorer skal ivareta, og vi går altså inn for et annet forslag.» (<i>Stortingstidende</i> , 2014/2015, s. 724)

Kollokasjon	Illustrerende sitat
8. «vekt grønn»	«Indikatorerne for bærekraftig utvikling er tatt ut av nasjonalbudsjettet for 2015, med den begrunnelsen at deler av informasjonen er tilgjengelig andre steder i nasjonalbudsjettet eller fra Statistisk sentralbyrå. Vi håper dette kun var en glipp fra regjeringa og viser til anmodningsvedtaket fra 1 desember 2014 om å be regjeringa å videreutvikle omtalen av bærekraftig utvikling i nasjonalbudsjettet, med vekt på grønn vekst.» (<i>Stortingstidende</i> , 2014/2015, s. 2361)
9. «mer rettferdig»	«Vi må stå sammen for å opprettholde håpet om en bedre fremtid for alle. Vi må stå sammen for å legge forholdene til rette for ny økonomisk vekst og fremgang i alle land – ikke minst i utviklingslandene. Derfor trenger vi styrket internasjonalt samarbeid og mer rettferdige rammebetingelser for internasjonal handel. Derfor trenger vi å støtte aktivt opp om Verdens Handelsorganisasjon. Derfor trenger vi en vellykket ministerkonferanse i Qatar. Samarbeidsregjeringen vil føre en økonomisk politikk der hovedmålene er arbeid til alle, videreutvikling av det norske velferdssamfunnet, rettferdig fordeling og en bærekraftig utvikling.» (<i>Stortingstidende</i> , 2001/2002, s. 220)
10. «rettferdig fordeling»	«Samtidig vil jeg sterkt understreke viktigheten av at denne globaliseringen støttes opp av rettferdig og regelbasert internasjonalt handelssamarbeid, med vekt på bærekraftig utvikling, arbeidstaker- / menneskerettigheter og en rettferdig fordeling som er vektlagt i ovennevnte merknad.» (<i>Stortingstidende</i> , 2015/2016, s. 1723)
11. «ny kurs»	«Utenrikskomiteen har også merket seg en annen stor og viktig sak som kommer til behandling i Norden i de kommende måneder – den 20-års strategi for en bærekraftig utvikling- en ny kurs for Norden.» <i>Stortingstidende</i> , 2000/2001, s. 324)
12. «meld nr»	Viser til tittel på stortingsmelding
13. «st meld»	Viser til tittel på stortingsmelding
14. «grønn vekst»	«Det er derfor en klar sammenheng mellom bærekraftig utvikling og økonomisk vekst, men veksten må skje slik at naturkapitalen opprettholdes. Dette omtales ofte som grønn vekst og var et tema for vår omtale av bærekraftig utvikling i nasjonalbudsjettet for 2015.» (<i>Stortingstidende</i> , 2014/2015, s. 2364)

Kollokasjon 1, «bærekraftig utvikling», gjenspeiler at temaet tematiseres flere ganger i enkeltinnlegg. De øvrige 13 kollokasjonene kan sies å kretse om tre tema: politisk styring, rettferdighet og økonomi.

Kollokasjonene 3, 4, 5, 6, 7, 11, 12 og 13 dreier seg om politisk styring for å gjennomføre en bærekraftig utvikling, enten det gjelder internasjonale dokumenter eller implementeringen av prinsippet i praktisk politikk. Dette er naturlig gitt at «bærekraftig utvikling» har vært tett knyttet opp mot internasjonale institusjoner siden Brundtland-rapporten og Stortingets ansvar for å omsette dette i praktisk politikk. Samtidig viser dette funnet tydelig at idéen om at miljø- og fordelingsproblemer kan løses gjennom fornuftig styring, ekspertkunnskap og teknologisk utvikling, fremdeles er helt grunnleggende i bruken av «bærekraftig utvikling»,

noe som også viser tilbake til begrepets teknokratiske opphav i ulike ekspertrapporter.⁴

Kollokasjonene 9 og 10 er knyttet til rettferdighet, hovedsakelig i et internasjonalt perspektiv. Kollokasjonene 2, 8 og 14 er knyttet til økonomi og er kanskje de mest interessante, fordi de framviser mangfoldet i forståelsen av «bærekraftig utvikling», fra status quo og fortsatt vekst til en relativ radikal vekstkritikk. Det er nemlig slik at selv om en kollokasjon er knyttet til økonomi eller vekst, medfører ikke det nødvendigvis at innleggene som helhet er *positive* til fortsatt økonomisk vekst, som vi ser i de to sitatene under. I begge disse sitatene ser vi at forholdet mellom bærekraftig utvikling og henholdsvis *økonomisk* vekst og *grønn* vekst problematiseres:

Siden Gro Harlem Brundtland la fram FN-rapporten **om bærekraftig utvikling**, har utfordringene bare blitt større. Verdenssamfunnet har ennå ikke klart å få til en **økonomisk vekst** som gir utvikling uten samtidig å overbelaste det økologiske systemet (*Stortingstidende*, 2007/2008, s. 111, min utheving).

For det andre er det en feilslutning å tro at **bærekraftig utvikling** handler om **grønn vekst**. God inntektsutvikling og **grønn vekst**, som Fremskrittspartiets representant snakket om i stad, er ikke det samme som **bærekraftig utvikling**. For oss i Miljøpartiet De Grønne handler bærekraft om å ta vare på livsgrunnlaget som vi deler med andre arter og framtidige generasjoner. Det handler om helse og livskvalitet. Det handler enkelt sagt om ting som ikke kan måles i penger, men som har livsviktig verdi over tid (*Stortingstidende*, 2014/2015, s. 2364, min utheving).

I det siste sitatet ser vi også hvordan bærekraftbegrepet også utvides til å omfatte hensynet til andre arter på linje med mennesket, og hvordan hensynet til framtidige generasjoner løftes fram. Søkelyset på andre arter innebærer en utviding av bærekraftbegrepet, ved at det beveger seg forbi et avgrenset, antroposentrisk perspektiv. Vi ser derfor at selv om innleggene forholder seg til den tradisjonelle innrammingen av bærekraftig utvikling med de tre pilarene (miljø, økonomi, sosiale forhold), er det også plass til mer kritiske og radikale forståelser av begrepet. Disse funnene er interessante, også i en didaktisk sammenheng, fordi de viser hvordan menings-elasticiteten til uttrykket «bærekraftig utvikling» gjør det mulig å fremme ulike perspektiver – også en relativt radikal vekstkritikk. Det er altså en

4 Se Anker (2021, kap. 7 og 9) for en nærmere beskrivelse av det teknokratiske opphavet til bærekraftbegrepet, og konflikten mellom denne forståelsen av miljøproblemet og mer radikale posisjoner som dypøkologi.

grunnleggende flertydighet i uttrykkets bruk, som gjenspeiler avgjørende dilemmaer og konflikter på miljøfeltet, som også bør formidles i skolen.

Likevel tyder en kvalitativ gjennomgang av materialet på at det fremdeles er tematikken fra *Vår felles framtid* som dominerer, det vil si hvordan man kan integrere hensynet til miljø, økonomi og sosiale forhold. I dette perspektivet blir vekstkritikk og ikke-antroposentrisk perspektiver som mer marginale posisjoner å regne. Dette perspektivet synes å gå igjen på tvers av det politiske spekteret og illustreres godt av det følgende sitatet:

Vi interesserte oss nemlig for material- og energistrømmer, ut fra en analyse om at vi også ville ha et industrisamfunn i fremtiden selv under forutsetningen om **bærekraftig utvikling**. For hvem ønsker vel å leve i huler? (*Stortings-tidende*, 2003/2004, s. 2592, min utheving)

På mange måter kan dette sitatet forstås som et godt eksempel på Krieg-Planques (2010) oppfatning av at «bærekraftig utvikling» fungerer som et språklig verktøy for å nøytralisere konflikt, da det presenterer en potensielt radikal vekstkritikk som en utopisk tilbakevending til steinalderen. Fortsatt vekst og verdien av materiell velstand er dermed et underliggende premiss for denne innrammingen av miljøproblemene.

DISKUSJON OG AVSLUTNING

«Bærekraftig utvikling» er et nøkkelbegrep i dagens miljødebatter og er tett knyttet til utviklingen av såkalt bærekraftpedagogikk. «Bærekraftig utvikling» er også et av de fagovergrepene temaene i fagfornyelsen, og vi kan derfor vente oss at begrepet kommer til å spille en viktig rolle i skolen framover. Bruken av begrepet «bærekraftig utvikling» er imidlertid ikke uproblematisk, da det forutsetter et antroposentrisk blikk på miljøkrisen (Næss, 2005), og i utgangspunktet er tett sammenvevd med en forestilling om at den økonomiske veksten kan fortsette. Men «bærekraftig utvikling» er et fleksibelt begrep, som kan tillegges ulike betydninger av forskjellige aktører i miljødebatten. Det er derfor mulig å tenke seg at begrepet brukes på en måte som nedtoner både det antroposentrisk og tanken om økonomisk vekst, når det anvendes i skolesammenheng, som Ole Andreas Kvamme & Elin Sæther (2019, s. 27) påpeker.

Analysene jeg har lagt fram i dette kapitlet, støtter forestillingen om at «bærekraftig utvikling» er et fleksibelt begrep som kan romme et mangfold av posisjoner innen miljødebatten, på godt og vondt. Selv om begrepet nok er kommet for å bli,

er det viktig å være seg bevisst dette mangfoldet og tenke over hva som formidles når det brukes i skolen. Som Sinnes & Straume (2017, s. 14) påpeker, er det ikke minst «[...] essensielt, i et land som har bygd opp en betydelig nasjonalformue gjennom utvinning av olje og gass, at vanskelige spørsmål om miljø og bærekraft settes i et størst mulig samfunnsmessig perspektiv [...]». Selv om det fra et miljøperspektiv er positivt at læreplanfornyelsen integrerer økologiske perspektiver i form av «bærekraftig utvikling», er det derfor viktig å ta fatt i de politiske implikasjonene av begrepet, som for eksempel forholdet til økonomisk vekst. Det kan derfor være interessant å peke på alternative og eksplisitt vekstkritiske forståelsesmodeller som *nedvekst* (degrowth) (D'Alisa, Demaria & Kallis, 2014) og *Buen Vivir* (Kothari, Demaria & Acosta, 2014) også i skolesammenheng. Som jeg har forsøkt å vise i dette kapitlet, kan det også være nyttig å sammenlikne med andre ord og uttrykk som brukes for å snakke om miljøkrisen, og som kanskje er mer konkrete. Her kan det være verdt å merke seg Bob Jicklings (2016) kritikk av bruken av bærekraftbegrepet i utdanningsammenheng, og hans forslag om å bruke mer konkrete begreper for å knytte utdanningen tydeligere til miljøkrisen vi står overfor (som «[...] environmental education, conservation education, ecological education, place-based education, climate-change education, biodiversity education, humane education—and the list goes on» (Jickling, 2016, s. 134)). I så måte kan det også være fruktbart å sammenlikne det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling med opplæringens verdigrunnlag, pkt. 1.5 Respekt for naturen og miljøbevissthet:

Skolen skal bidra til at elevene utvikler naturglede, respekt for naturen og klima- og miljøbevissthet.

Mennesket er en del av naturen og har ansvar for å forvalte den på en forsvarlig måte. Gjennom opplæringen skal elevene få kunnskap om og utvikle respekt for naturen. De skal få oppleve naturen og se den som en kilde til nytte, glede, helse og læring. Elevene skal utvikle bevissthet om hvordan menneskets levestett påvirker naturen og klimaet, og dermed også våre samfunn. Skolen skal bidra til at elevene utvikler vilje til å ta vare på miljøet.

Barn og unge skal håndtere dagens og morgendagens utfordringer, og vår felles framtid avhenger av at kommende generasjoner tar vare på kloden. Globale klimaendringer, forurensning og tap av biologisk mangfold er blant de største miljøtruslene i verden. Disse utfordringene må løses i fellesskap. Vi behøver kunnskap, etisk bevissthet og teknologisk innovasjon for å finne løsninger og

gjøre nødvendige endringer i levesettet vårt for å ta vare på livet på jorda (Utdanningsdirektoratet, 2019).

Mens det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling altså peker på de tre pilarene i bærekraftig utvikling (miljø, økonomi, sosiale forhold), vektlegger punkt 1.5 at mennesket er en del av naturen, at vi må utvikle respekt for naturen og gjøre nødvendige endringer i levesettet vårt for å ta vare på livet på jorda – altså en innstilling som kan sies å i mindre grad ha et antroposentrisk perspektiv, og som i mindre grad vektlegger fortsatt økonomisk vekst. Det vil derfor være interessant å se hvordan disse to delene av Læreplanverket sees i sammenheng i den implementeringen som nå skal gjøres i skolen. Vi kan også merke oss at punkt 1.5 synes å være mer eksplisitt når det gjelder hvilke problemer vi står overfor – både klimaendringer, forurensning og tap av biologisk mangfold nevnes eksplisitt, mens dette bare er implisitt i beskrivelsen av «bærekraftig utvikling» som tverrfaglig emne.

Ikke minst kan økokritikken være en interessant inngang for å diskutere miljøspørsmål i skolen, som bidragene i denne boken viser. Økokritikken gir en konkret inngang til sammenvevingen mellom kultur og natur, mellom mennesket og det ikke-menneskelige (Gløtfelty, 1996, s. xix), og kan gi et viktig supplement og korrektiv til den forståelsen av miljøproblemet som for eksempel dominerer stortingsdebattene. Møtet med litterære framstillinger gir også mulighet for å utforske de etiske dilemmaene knyttet til miljøkrisen, som mulig tap av arbeidsplasser, slik Marcus Axelsson viser i denne boken. Ikke minst gir den rom for å ta opp de emosjonelle og estetiske dimensjonene som naturtap og miljøødeleggelse innebærer, slik Schultz ([2007]/2021, s. x) påpeker.

Når bærekraftbegrepet antakelig er kommet for å bli i norsk skole, er det også viktig å løfte fram meningspluraliteten og se kritisk på hvordan dette meningsmangfoldet kan komme til bruk i skolen. Gjennom kritisk refleksjon over bærekrafttema, for eksempel gjennom økokritiske tilnæringer, kan de humanistiske fagene, og norskfaget spesielt, være viktige bidragsytere til dette.

Finansiering

Kapitlet baserer seg på analyser utført som del av prosjektet «Changing Nature. A lexical and argumentative analysis of public debates on nature (1998-2017)», finansiert av Norges forskningsråd, SAMKUL-programmet.

LITTERATUR

- Andersen, G. (2017). *Parlamentets natur. Utviklingen av norsk miljø- og petroleumspolitik (1945–2013)*. Oslo: Universitetsforlaget. <http://dx.doi.org/10.18261/9788215028132-2017>
- Andersen, G. & Gjesdal, A. M. (2020). Karbonsnakk. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 37(02), 163–178.
- Anker, P. (2020). *The Power of the Periphery: How Norway Became an Environmental Pioneer for the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benoit, K., Watanabe, K., Wang, H., Nulty, P., Obeng, A., S. Müller, S. og Matsuo, A. (2018). Quanteda: An R package for the quantitative analysis of textual data. *Journal of Open Source Software*, 3(30), 774. <https://doi.org/10.21105/joss.00774>
- D'Alisa, G., Demaria, F. & Kallis, G. (red.). (2014). *Degrowth: a vocabulary for a new era*. London: Routledge.
- Dryzek, J. S. ([1997]/2013). *The politics of the earth. Environmental discourses*. Oxford: Oxford University Press.
- Firth, J. R. (1957). A synopsis of linguistic theory. *Studies in linguistic analysis*. Oxford: Blackwell.
- FNs verdenskommissjon for miljø og utvikling. (1987). *Vår felles framtid*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Glotfelty, C. (1996). Introduction. I C. Glotfelty & H. Fromm (red.), *The ecocriticism reader: Landmarks in literary ecology*, s. xv–xxxvii. University of Georgia Press.
- Hajer, M. & Versteeg, W. (2005). A decade of discourse analysis of environmental politics: Achievements, challenges, perspectives. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 7(3), 175–184
- Jickling, B. (2016). Losing traction and the art of slip-sliding away: Or, getting over education for sustainable development. *The Journal of Environmental Education*, 47(2), 128–138, DOI: <https://doi.org/10.1080/00958964.2015.1080653>
- Jickling, B. (1992). Why I don't want my children to be educated for sustainable development. *The journal of environmental education*, 23(4), 5–8.
- Kothari, A., Demaria, F. & Acosta, A. (2014). Buen Vivir, degrowth and ecological Swaraj: Alternatives to sustainable development and the green economy. *Development*, 57(3–4), 362–375.
- Krieg-Planque, A. (2010). La formule « développement durable »: un opérateur de neutralisation de la conflictualité «. *Langage et société*, (4), 5–29.
- Kvamme, O. A. & Sæther, E. (2019). Bærekraftdidaktikk – spenninger og sammenhenger. I O. A. Kvamme & E. Sæther (red.), *Bærekraftdidaktikk*, s. 15–42. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kvamme, O. A., Sæther, E. & Ødegaard, M. (2019). Redaksjonelt. Bærekraftdidaktikk som forskningsfelt. *Acta Didactica Norge*, 13(2), 1–8.
- McEnergy, T. & Hardie, A. (2012). *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Næss, A. (2005). Sustainability! The Integral Approach. I A. Drengson (red.), *The Selected Works of Arne Naess*, s. 139–148. Dordrecht: Springer.
- Partington, A., Duguid, A. & Taylor, C. (2013). *Patterns and meanings in discourse: Theory and practice in corpus-assisted discourse studies (CADS)* (Vol. 55). John Benjamins Publishing.
- Schulz, S. L. ([2007]/2021). At lesa för en hållbar värld. En introduktion till ekokritik. I S. L. Schulz (red.), *Ekokritik: naturen i litteraturen. En antologi*, s. ix–xxviii. CEMUS Skriftserie.

- Sinnes, A. T. & Straume, I. (2017). Bærekraftig utvikling, tverrfaglighet og dybdeløring: fra big ideas til store spørsmål. *Acta didactica Norge – tidsskrift for fagdidaktisk forsknings- og utviklingsarbeid i Norge*, 11(3).
- Straume, I. S. (2016). «Norge ligger på dette området langt fremme i forhold til de fleste land»: Utdanning for bærekraftig utvikling i Norge og Sverige. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, 2(3), 78–96.
- Utdanningsdirektoratet (2019). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnoppløringen*. Hentet 17.06.20 fra <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>